

Volum coordonat de
Ovidiu Caraiani

dreptate sau moralitate?

o introducere în filozofia politică
a lui John Rawls

Redactor: Lucian Pricop
Tehnoredactor: Olga Machin
Coperta colecției: Radu Gârmecea

Reprinted by permission of the publisher from A THEORY OF JUSTICE by John Rawls, 3-19, 40-46, 47-56, 78-86, 102-105, 118-139, 180-185, 214-220, 263-267, 456-464, 474-480, 506-514, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, Copyright © 1971, 1999 by the President and Fellows of Harvard College.

Toate drepturile asupra acestei versiuni aparțin Editurii Comunicare.ro, 2008

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6–8, București
Tel./fax: (021) 313 5895
E-mail: difuzare@comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CARAIANI, OVIDIU

**Dreptate sau moralitate? O introducere în filozofia
politică a lui John Rawls / Catherine Audard, Rex Martin,**

Onora O'Neill, Thomas Pogge; trad.: Ovidiu Caraiani;

– București: Comunicare.ro, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-711-142-5

- I. Audard, Catherine
- II. Martin, Rex
- III. O'Neill, Onora
- IV. Pogge, Thomas
- V. Caraiani, Ovidiu (trad.)

14(73) Rawls, J.

929 Rawls, J.

Cuprins

Despre proiectul unei „utopii realiste“ / 9

SECȚIUNEA I: John Rawls: O teorie a dreptății (fragmente)

PARTEA I: Teoria

Capitolul I

Dreptatea ca imparțialitate (*justice as fairness*) / 17

1. Rolul dreptății / 17
2. Subiectul dreptății / 20
3. Ideea principală a teoriei dreptății / 24
4. Poziția originară și problema justificării / 28
9. Câteva observații despre teoria morală / 32

Capitolul II

Principiile dreptății / 35

10. Instituțiile și dreptatea formală / 35
11. Două principii ale dreptății / 38
15. Bunurile sociale primare ca bază a așteptărilor / 42
16. Poziții sociale relevante / 45

Capitolul III

Poziția originară / 49

20. Natura argumentului în favoarea concepțiilor dreptății / 49
24. Vălul de ignoranță / 51
25. Raționalitatea părților / 55
26. Raționamentul care conduce la cele două principii ale dreptății / 62

PARTEA A II-A: **Instituții**

Capitolul IV

Libertățile de bază egale pentru toți / 67

33. Libertatea de conștiință egală pentru toți / 67

39. Definirea priorității libertății / 70

Capitolul V

Distribuția / 77

46. Cazuri suplimentare referitoare la prioritatea dreptății / 77

PARTEA A III-A: **Scopuri**

Capitolul IX

Dreptatea ca bine / 79

79. Ideea de uniune socială (*social union*) / 79

82. Rațiunile în favoarea priorității libertății / 85

87. Remarci finale despre justificare / 90

SECȚIUNEA A II-A: **Studii critice**

Ovidiu Caraiani

Cât de imparțială este dreptatea ca imparțialitate? / 101

1. Dreptatea instituțiilor și dreptatea persoanelor / 102

2. Subiectul moral și scopurile sale / 106

3. Teoria politică a dreptății / 110

4. Neutralitate și consens / 112

Onora O'Neill

Despre metoda *Teoriei dreptății* / 119

1. Criterii constructive pentru raționamentul etic / 119

2. Dreptatea ca imparțialitate: „Poziția originară” / 121

3. Poziția originară: abstractizare sau idealizare? / 124

4. Acordul ipotetic și echilibrul reflectiv / 128

5. Ale cui judecăți bine chibzuite? / 129

Thomas Pogge

Esența demersului rawlsian / 133

1. Problema dreptății / 133

2. Relevanța structurărilor / 145
3. Consecinționismul concepției rawlsiene despre dreptate / 153

Rex Martin

De la *O teorie a dreptății* la *Liberalismul politic* / 165

1. Introducere / 165
2. Primul principiu: Libertățile de bază egale pentru toți / 166
3. Al doilea principiu: Dreptatea economică distributivă / 168
4. Poziția originară / 170
5. Câteva probleme dificile din *O teorie a dreptății* / 173
6. Noua teorie rawlsiană / 175
7. Consensul prin suprapunere parțială / 177

Catherine Audard

**Stabilizând democrația:
propune Rawls o concepție despre cetățenie? / 183**

1. „Fragilitatea“ democrației / 183
2. Rawls despre „Rațiunea publică liberă“ / 190
3. „Rațiunea publică“ în context / 198
4. Eul moral „fragmentat“ / 204
5. Elemente pentru o nouă concepție despre cetățenie în opera lui Rawls / 208
6. Concluzie / 210

Scrierile lui John Rawls / 213

Prezentarea autorilor studiilor / 215

Capitolul I: Dreptatea ca imparțialitate (*justice as fairness*)

În acest capitol introductiv voi schița câteva din ideile principale ale teoriei dreptății pe care aș dori s-o dezvolt. (...) Voi începe cu descrierea rolului dreptății în cooperarea socială și printr-o scurtă prezentare a subiectului prim al dreptății, structura de bază a societății (*basic structure of society*). În continuare, voi prezenta ideea principală a dreptății ca imparțialitate, o teorie a dreptății care generalizează și duce la un înalt grad de abstractizare concepția tradițională a contractului social. Contractul este înlocuit cu o situație inițială, care încorporează anumite constrângeri procedurale impuse argumentelor menite să conducă la un acord inițial asupra principiilor dreptății. De asemenea, voi lua în discuție, pentru clarificare și diferențiere, concepțiile despre dreptate ale utilitarismului clasic și intuționismului, și voi examina diferențele dintre ele și dreptatea ca imparțialitate. Obiectivul meu este să elaborez o teorie a dreptății care să fie o alternativă viabilă la aceste doctrine ce au dominat vreme îndelungată tradiția noastră filozofică.

1. Rolul dreptății

Dreptatea este cea dintâi virtute a instituțiilor sociale, așa cum este adevărul pentru sistemele de gândire. O teorie, oricât de elegantă sau economică, trebuie respinsă sau revizuită dacă nu este adevărată; la fel legile și instituțiile, oricât de eficiente sau de bine-organizate ar fi, trebuie să fie reformate sau abolite dacă sunt nedrepte. Fiecare persoană posedă o inviolabilitate întemeiată pe dreptate și pe care nu o poate nesocoti nici chiar bunăstarea societății ca întreg. Din acest motiv, dreptatea contestă faptul că pierderea libertății pentru câțiva poate fi justificată dacă duce la un bine mai mare pentru ceilalți. Prin urmare, într-o societate dreaptă, libertățile conferite de poziția de egalitate în drepturi a cetățenilor (*equal citizenship*)* sunt considerate ca de la sine

* *Equal citizenship* vizează îndeosebi egalitatea în drepturile civile și politice (n. coord.).

înțelese; drepturile garantate de dreptate nu sunt subiect al târguielii politice sau al calculelor legate de interesele sociale. Singurul fapt care ne permite să acceptăm o teorie eronată este lipsa uneia mai bune; în mod analog, o nedreptate este tolerabilă numai când este necesară pentru a evita una și mai mare. Fiind cele dintâi virtuți ale activităților umane, adevărul și dreptatea nu admit nici un fel de compromis.

Aceste propoziții par să exprime convingerea noastră intuitivă despre primatul dreptății. Fără îndoială, ele sunt exprimate într-o formă prea tare. În orice caz, vreau să văd dacă aceste afirmații, sau altele similare, sunt plauzibile și, dacă este așa, cum pot fi ele justificate. În acest scop este necesară elaborarea unei teorii a dreptății în lumina căreia aceste aserțiuni pot fi interpretate și evaluate. Voi începe prin a lua în considerație rolul principiilor dreptății. Pentru fixarea ideilor, să presupunem că o societate este o asociație mai mult sau mai puțin auto-suficientă, formată din persoane care, în relațiile lor, recunosc drept constrângătoare anumite reguli de comportament, și care de cele mai multe ori acționează în acord cu acestea. Să presupunem, mai departe, că aceste reguli specifică un sistem de cooperare conceput să promoveze binele celor care fac parte din el. Atunci, deși o societate este o întreprindere cooperativă destinată beneficiului reciproc, ea este marcată în mod specific, atât de un conflict, cât și de o identitate a intereselor. Există o identitate a intereselor atâta vreme cât cooperarea socială face posibilă o viață mai bună pentru toți, în comparație cu cea pe care ar avea-o prin propriile eforturi, dacă ar trebui să trăiască singuri. Există un conflict de interese atâta vreme cât persoanele nu sunt indiferente față de modul în care este distribuit beneficiul rezultat din activitatea lor colaborativă, întrucât fiecare preferă o parte cât mai mare uneia mai mici, pentru a-și realiza scopurile. Este necesar un set de principii pentru a alege între diferitele aranjamente sociale care determină această împărțire a avantajelor și pentru a garanta un acord privind distribuția adecvată a părților. Aceste principii sunt principiile dreptății sociale: ele ne oferă un mijloc pentru atribuirea drepturilor și datorităilor către instituțiile de bază ale societății și definesc distribuția specifică a beneficiilor și a sarcinilor cooperării sociale.

Să spunem, acum, că o societate este bine-ordonată (*well-ordered society*) atunci când nu este concepută doar pentru a promova binele membrilor ei, ci când este, de asemenea, guvernată efectiv de o concepție publică a dreptății. Adică, este o societate în care: (1) fiecare acceptă și știe că și ceilalți acceptă aceleași principii ale dreptății, iar (2) instituțiile sociale de bază satisfac în general, și sunt recunoscute ca satisfăcând, aceste principii. În acest caz, cu toate că oamenii ar putea să emită pretenții excesive unul asupra celuilalt, totuși ei recunosc un punct de vedere comun în funcție de care să poată fi evaluate pretențiile lor. Dacă înclinația oamenilor către interesele proprii face necesar ca ei să fie vigilenți unii față de ceilalți, simțul lor de dreptate publică face posibilă asocierea lor stabilă. O concepție împărtășită despre dreptate va stabili legăturile prieteniei civice (*civic friendship*) între indivizi cu obiective și scopuri diferite; dorința generală pentru dreptate limitează încercarea de urmărire a altor scopuri. Se poate considera că o concepție publică a dreptății constituie carta fundamentală a unei societăți bine-ordonate.

Societățile existente sunt, desigur, rareori bine-ordonate în acest sens, pentru că, de obicei, ceea ce este drept sau nedrept este obiectul unei dispute. În mod obișnuit, oamenii nu sunt de acord asupra principiilor care ar trebui să definească termenii de bază ai asocierii lor. Și cu toate acestea, dincolo de acest dezacord, putem spune că toți au o anumită concepție despre dreptate. Adică, ei înțeleg necesitatea unui set specific de principii și sunt pregătiți să-l susțină, principii care permit atribuirea drepturilor și îndatoririlor de bază, precum și determinarea a ceea ce ei vor considera că este o distribuție adecvată a beneficiilor și a sarcinilor cooperării sociale. Astfel, pare firesc să ne gândim la conceptul de dreptate ca fiind distinct de diferitele concepții ale dreptății, și ca fiind definit în funcție de rolul comun al acestor diferite seturi de principii, al acestor diferite concepții.¹ Cei care au concepții diferite despre dreptate pot, totuși, să fie de acord că instituțiile sunt drepte, dacă nu se fac diferențieri arbitrare între persoane în ceea ce privește atribuirea drepturilor și datoriiilor de bază, și dacă regulile determină un echilibru adecvat între revendicările competitive în ceea ce privește avantajele vieții sociale. Oamenii pot să fie de acord cu această descriere a instituțiilor drepte, atâta vreme cât noțiunile de diferențiere arbitrară și de echilibru adecvat, care sunt incluse în conceptul de dreptate rămân deschise pentru a fi interpretate de fiecare conform propriilor sale principii de dreptate. Aceste principii identifică asemănările și diferențele dintre persoane, care sunt relevante în determinarea drepturilor și datoriiilor, și precizează care împărțire a avantajelor este cea potrivită. Evident, această distincție, între conceptul de dreptate, și diferitele concepții ale dreptății, nu pune probleme importante. Ea ne ajută doar să identificăm rolul principiilor dreptății sociale.

Oricum, existența unui anumit acord asupra concepțiilor despre dreptate nu este singura precondiție pentru o comunitate umană viabilă. Există alte probleme sociale fundamentale, în special cele legate de organizare, eficiență, și stabilitate. Astfel, planurile indivizilor trebuie să fie corelate între ele în așa fel, încât activitățile lor să fie compatibile unele cu altele, și să poată fi duse la bun sfârșit fără ca așteptările legitime ale fiecăruia să fie puternic înșelate. Mai mult, finalizarea acestor planuri trebuie să ducă la realizarea unor scopuri sociale cu mijloace care sunt eficiente și compatibile cu dreptatea. Și, în fine, schema cooperării sociale trebuie să fie stabilă: oamenii trebuie să i se supună mai mult sau mai puțin cu regularitate și să se conformeze în mod voluntar la regulile sale de bază; când apar infracțiuni, ar trebui să existe forțe stabilizatoare care să prevină violările ulterioare și să încerce să restabilească acordul. Este evident că aceste trei probleme sunt legate de cea a dreptății. Dacă nu există un anumit acord asupra a ceea ce este drept și nedrept, va fi mult mai dificil ca indivizii să-și coordoneze planurile în mod eficient pentru a fi siguri că vor putea fi menținute aranjamentele în beneficiul reciproc. Neîncrederea și resentimentul erodează legăturile de civilitate, iar suspiciunea și ostilitatea îi determină pe oameni să acționeze în maniere pe care altfel le-ar evita. Astfel, în timp ce rolul particular al concepțiilor

¹ Aici îl urmez pe H. L. A. Hart, *The Concept of Law* (Oxford, The Clarendon Press, 1961), pp. 155-159.

despre dreptate este să precizeze drepturile și îndatoririle de bază și să determine repartitia adecvată, modul în care o anumită concepție îndeplinește acest rol are efecte directe asupra problemelor eficienței, organizării și stabilității. În general, nu putem să evaluăm o concepție despre dreptate doar în funcție de rolul său distributiv, oricât de util ar fi acesta în identificarea conceptului de dreptate. Trebuie să luăm în considerație conexiunile sale mai largi; chiar dacă dreptatea are o anumită prioritate, fiind cea mai importantă virtute a instituțiilor, totuși, în condițiile în care două concepții despre dreptate sunt la fel de importante, va fi preferată acea concepție care, prin consecințele ei mai largi, este mai dezirabilă.

2. Subiectul dreptății

Despre multe lucruri se spune că sunt drepte sau nedrepte: nu numai despre legi, instituții și sisteme sociale, ci și despre diferite tipuri de acțiuni particulare incluzând decizii, judecăți și imputații. De asemenea, noi numim atitudinile sau dispozițiile persoanelor, ca și persoanele în sine, drepte sau nedrepte. Subiectul nostru este, însă, dreptatea socială. Pentru noi, subiectul prim al dreptății este structura de bază a societății sau, mai exact, felul în care instituțiile sociale cele mai importante distribuie drepturile și datoririle fundamentale, și determină repartizarea avantajelor rezultate din cooperarea socială. Prin instituții sociale înțeleg constituția politică și principalele aranjamente economice și sociale. Astfel, protecția legală a libertății de gândire și de conștiință, piețele concurențiale, proprietatea privată în sfera mijloacelor de producție, și familia monogamă sunt exemple de instituții sociale majore. Instituțiile majore, luate împreună într-o singură schemă, definesc drepturile și datoririle oamenilor și influențează planurile lor de viață, ceea ce ei se așteaptă să devină și șansele lor de-a reuși. Structura de bază este subiectul prim al dreptății, pentru că efectele ei sunt atât de profunde și prezente chiar de la început. Ideea intuitivă pe care o propun aici este că această structură conține poziții sociale variate și că oamenii născuți în poziții diferite au așteptări diferite de la viață, determinate, parțial, atât de sistemul politic, cât și de circumstanțele economice și sociale. În felul acesta, instituțiile societății favorizează anumite puncte de pornire în raport cu altele. Acestea sunt, în mod deosebit, inegalități profunde. Ele nu numai că sunt persistente, dar afectează și șansele inițiale ale oamenilor în viață; în plus, nu este posibil să fie justificate prin apelul la noțiunile de merit sau răsplată. Tocmai acestor inegalități, presupuse ca inevitabile în structura de bază a oricărei societăți, trebuie să li se aplice în primă instanță principiile dreptății. Aceste principii vor determina, apoi, alegerea unei constituții politice și a principalelor elemente ale sistemului economic și social. Dreptatea unei scheme sociale depinde, în mod esențial, de modul în care sunt atribuite drepturile și datoririle fundamentale, precum și de oportunitățile economice și condițiile sociale din diferitele sectoare ale societății.

Scopul cercetării noastre este limitat în două moduri. În primul rând, sunt interesat de un caz special al dreptății. Nu voi lua în considerație caracterul drept al instituțiilor

și practicilor sociale în general, și nici justețea dreptului națiunilor (*law of nations*^{*}) și a relațiilor dintre state, nici măcar în treacăt (§ 58). Prin urmare, dacă se presupune că noțiunea de dreptate se aplică ori de câte ori este vorba de o repartizare a ceva privit în mod rațional ca avantajos sau dezavantajos, atunci noi suntem interesați doar de un singur aspect al acestei aplicări. Nu avem nici un motiv să presupunem în avans că principiile care satisfac structura de bază vor fi valabile în toate cazurile. Aceste principii pot să nu fie valabile în cazul regulilor și practicilor asociațiilor private, sau al grupurilor sociale mai puțin cuprinzătoare. Ele pot să fie irelevante în cazul diferitelor convenții și obișnuințe informale ale vieții cotidiene; se poate chiar ca ele să nu explice clar caracterul drept sau, mai mult, caracterul corect și echitabil al aranjamentelor cooperative voluntare sau al procedurilor pentru realizarea înțelegerilor contractuale. Dreptul națiunilor poate implica principii diferite la care se ajunge într-un mod diferit. Voi fi satisfăcut dacă va fi Scopul cercetării noastre este limitat în două moduri. În primul rând, sunt interesat de un caz special al dreptății. Nu voi lua în considerație caracterul drept al instituțiilor și practicilor sociale în general, și nici justețea dreptului națiunilor (*law of nations*) și a relațiilor dintre state, nici măcar în treacăt (§ 58). Prin urmare, dacă se presupune că noțiunea de dreptate se aplică ori de câte ori este vorba de o repartizare a ceva privit în mod rațional ca avantajos sau dezavantajos, atunci noi suntem interesați doar de un singur aspect al acestei aplicări. Nu avem nici un motiv să presupunem în avans că principiile care satisfac structura de bază vor fi valabile în toate cazurile. Aceste principii pot să nu fie valabile în cazul regulilor și practicilor asociațiilor private, sau al grupurilor sociale mai puțin cuprinzătoare. Ele pot să fie irelevante în cazul diferitelor convenții și obișnuințe informale ale vieții cotidiene; se poate chiar ca ele să nu explice clar caracterul drept sau, mai mult, caracterul corect și echitabil al aranjamentelor cooperative voluntare sau al procedurilor pentru realizarea înțelegerilor contractuale. posibil să formulăm o concepție rezonabilă despre dreptate pentru structura de bază a societății concepută pentru momentul actual ca un sistem închis, izolat de celelalte societăți. Semnificația acestui caz special este evidentă, și nu are nevoie de explicații. Este firesc să presupunem că o dată ce avem o teorie întemeiată pentru acest caz, celelalte probleme ale dreptății vor fi mai ușor de tratat grație acestei teorii. Făcând modificările necesare, o asemenea teorie ar putea oferi cheia pentru rezolvarea unora din aceste alte probleme ale dreptății.

Cealaltă limitare a discursului nostru este dată de faptul că, în cele mai multe situații, analizez principiile dreptății care trebuie să reglementeze o societate bineordonată. Se presupune că fiecare acționează corect și își aduce contribuția la menținerea instituțiilor drepte. Deși dreptatea poate fi, după cum a spus Hume, o virtute prudentă și pizmuitoare, totuși ne putem întreba cum ar trebui să arate o societate

^{*} *Law of nations* se referă la problema dreptății în relațiile dintre state, la aspectele cuprinse în *dreptul internațional* (n. coord.).